

Recenzije i prikazi: Boran Berčić. Filozofija

Sušnik, Matej

Source / Izvornik: **Filozofska istraživanja, 2013, 33, 183 - 185**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:261:085411>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-14**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute of Philosophy](#)

Recenzije i prikazi

Boran Berčić

Filozofija

Ibis grafika, Zagreb 2012.

Kritizirajući opskuran način izražavanja karakterističan za akademske krugove, a koji se nerijetko svodi samo na isprazne formulacije koje nemaju veze sa stvarnošću, John Searle je jednom prilikom savjetovao: »Koristite izražajnu moć jezika, ali držite noge na zemlji. Uvijek znajte o čemu govorite«. Jedno od središnjih obilježja ovog dvosvečanog izdanja, čiji opseg prelazi devetsto stranica, jest da njegov autor u svakom trenutku »zna o čemu govori«. Naime, knjiga *Filozofija* Borana Berčića, redovitog profesora na Odsjeku za filozofiju Filozofskog fakulteta u Rijeci, napisana je toliko jasnim i pristupačnim stilom da je svaki čitatelj, već nakon prvih nekoliko stranica, sposoban uvidjeti da filozofsko mišljenje ne samo da ne mora biti popraćeno nerazumljivim diskursom, nego da upravo jednostavnost takvom mišljenju daje puni smisao i sadržaj.

Izložiti neku filozofsku poziciju ili argumentaciju na jednostavan način vrlo često nije nimalo jednostavno. Danas su filozofske rasprave ponekad tehničke, često su fokusirane oko detalja, literatura je nepregledna i u njoj se teško snalaziti. Berčić tu poteškoću izbjegava time što polazi od intuicija koje ljudi u većoj ili manjoj mjeri dijele i te intuicije nastoji oblikovati i sistematizirati u određenu cjelinu. Time on čitatelja polako uvodi u problem i pomaže mu da razumije na koji se način određena filozofska misao uopće razvija. Naravno, filozofske se rasprave ne odvijaju isključivo na intuitivnoj razini i stoga je za njihovo praćenje nerijetko potrebno veliko predznanje i iskustvo. Međutim, ono što Berčić svakako uspijeva, te što bi na koncu i trebala biti svrha jednog ovakvog uvoda, jest prikazati proces razvoja filozofske misli odnosno evolucijski put koji određena filozofska ideja prolazi – od svog nastanka, kada

još ima vrlo jednostavan i nezgrapnan oblik, pa sve do razine na kojoj ona postaje sofisticirana i jasno artikulirana.

Zašto se Berčić odlučuje za ovakav pristup indirektno saznajemo u posljednjem poglavlju knjige. U tom poglavlju, koji nosi naslov »Što je filozofija?«, Berčić kritizira različita shvaćanja filozofije te zagovara stav da je filozofija u osnovi refleksija odnosno »mišljenje o načinu na koji mislimo o stvarima« (str. 380). Autorovo viđenje filozofije dolazi do izražaja u gotovo svakom poglavlju. Ponekad je način na koji mislimo o stvarima pogrešan i filozofska teorija bi nam trebala pokazati zašto je pogrešan i zašto se na to mišljenje ne bismo trebali oslanjati, ali u mnogim nam slučajevima refleksija pokazuje da imamo pravo zadržati vjerovanja koja imamo te djelovati na način na koji obično djelujemo. Dok je prvi svezak posvećen praktičnoj filozofiji ili refleksijama o djelovanju, predmet drugoga sveska čine refleksije o vjerovanju odnosno teorijska filozofija. No, unatoč tome što mi Berčićovo poimanje filozofije kao refleksije izgleda dosta prihvatljivo, nisam siguran jesam li ujedno spreman prihvatiti i sve zaključke do kojih on tom refleksijom dolazi.

Knjigu otvara poglavlje »Smisao života« u kojem Berčić nastoji pokazati da se konačan i jedinstveni odgovor na pitanje o smislu života, koji bi zaustavio beskonačni regres pitanja, ne može pružiti, ali kako iz toga još uvijek ne slijedi da ništa u životu nije smisleno. Autora do navedenog stava dovodi odbacivanje pretpostavke o instrumentalnoj prirodi razloga za djelovanje: ono zbog čega činimo stvari koje činimo jest to da te stvari imaju i vrijednost po sebi, a ne samo vrijednost koja je derivirana iz nekog cilja čijem ispunjenju one doprinose. Jedna od glavnih poteškoća instrumentalne koncepcije, kako navodi Berčić, sastoji se i u tome što nam želje na kojima su naši ciljevi zasnovani mogu pružati razloge za djelovanje samo ako su prethodno podvrgnute kritičkom vrednovanju razuma. Ne vidim, međutim, zašto bi takva slika praktičnih razloga nužno trebala kolidirati sa slikom koju prihvaća zagovornik instrumen-

talizma. Instrumentalist naime nije primoran tvrditi da bilo kakve želje predstavljaju izvor praktičnih razloga, već da to vrijedi samo za one želje koje bismo imali kada bismo ispravno rasuđivali (usp. B. Williams, »Internal and External Reasons«, 1981). Instrumentalistička pozicija ovdje ostaje sačuvana jer taj deliberativni proces uvijek mora započeti iz želja koje trenutno imamo, a sposobnost kritičkog reflektiranja o našim željama na koju ukazuje Berčić u sklopu ovog pristupa također ostaje zadržana. Osim toga, ovdje bi se moglo otići i korak dalje te tvrditi da je na ovaj način ujedno otvoren i prostor za tezu da vrijednosti na koncu i nisu sasvim odvojene od želja, već da čine njihov konstitutivni element.

U poglavlju »Smrt« Berčić kritički razmatra poznate Epikurove i Lukrecijeve argumente protiv straha od smrti te se opredjeljuje za stajalište da je smrt, pod ostalim jednakim uvjetima, za nas uvijek loša. Dok Epikurov argument ne ostavlja prostor intuiciji da je smrt loša zato jer nas lišava dobara koja bismo u suprotnom uživali, Lukrecijevi se argumenti suočavaju s poteškoćama koje se protežu od problema osobnog identiteta pa sve do toga da strah od smrti samo povećavaju. No, čini mi se da Berčić, uslijed svoje naklonosti deprivacijskom objašnjenju, ipak prebrzo odbacuje i poznati Williamsov argument da bi naša besmrtnost u nekom trenutku morala rezultirati ili stanjem dosade ili gubitkom vlastitog identiteta. Za Berčića nijedna od navedenih opcija nije uvjerljiva: želje za određenim stvarima nikada ne moraju oslabiti, a promjena karaktera do koje bi besmrtnost eventualno mogla dovesti ipak nije isto što i gubitak identiteta. Međutim, Williamsova intuicija postaje snažnija podsjetimo li se da je zasnovana na perspektivi prvog lica. Jer, kako to na jednom mjestu otprilike ilustrira Shelly Kagan, to što će za pet tisuća godina postojati netko tko će – strogo metafizički promatrajući – i dalje biti *ja*, ali tko će se od mene sada razlikovati u apsolutno svim pogledima, jednostavno nije nešto što bi me trebalo zadovoljiti. Ono o čemu razmišljam kada razmišljam o preživljavanju jest da u budućnosti postoji netko tko je u velikoj mjeri poput mene sada. Iz moje vlastite perspektive, prema tome, promjena karaktera nije ništa drugo nego gubitak identiteta.

Sljedeća tri poglavlja posvećena su odnosu fatalizma i determinizma, problemu determinizma i slobode volje te pitanju moralne odgovornosti. S obzirom da fatalist prihvaća realizam u pogledu budućnosti te mogućnost obrnutog uzrokovanja, njegovo stajalište, striktno promatrajući, ne kolabira u uzročni determinizam, ali se zato svodi na tezu koja je ili neistinita ili prazna. Autor, s druge strane, pokazuje da istinitost determinizma ne

isključuje mogućnost pripisivanja slobode i moralne odgovornosti. Ono što ljude u konačnici čini slobodnima i moralno odgovornima jest njihova sposobnost da budu »osjetljivi na razloge« i stoga su libertarijanci u krivu kada u tu svrhu nastoje dokazivati postojanje kontrakausalne slobode ili pak mogućnost samouzrokovanja. Bilo bi zanimljivo vidjeti na koji bi način libertarijanac ovdje mogao replicirati. Možemo li naime *ne* biti osjetljivi na razloge na koje smo doista osjetljivi? Ako je odgovor niječan, onda bi se moglo tvrditi da je naša sloboda u tom slučaju zasnovana na nečemu što u prvom redu nismo bili slobodni izabrati. No ako je odgovor potvrđan, onda bi to povlačilo da postojanje slobode na koncu ipak pretpostavlja mogućnost izbora.

Posljednja tri poglavlja prvog sveska bave se problemima moralne i političke filozofije. Dok u poglavlju »Etika« nalazimo raspravu o normativnoj etici, u preostala dva razmatra se pitanje utemeljenja moralnih i političkih normi, ali i problematike koja zadire u središte metaetike odnosno etike drugog reda. Nakon iscrpnog prikaza utilitarizma i deontološke etike, Berčić dosta prostora posvećuje obrani stava da etika vrlina ne predstavlja ozbiljnu alternativu deontološkim i konzekvencijalističkim pristupima te da je u određenim segmentima na njih čak i svodiva. Premda je ponekad teško odrediti priklanja li se Berčić više deontologiji ili konzekvencijalizmu, neka njegova stajališta nedvojbeno otkrivaju sklonost određenim elementima Kantove moralne filozofije. To u najvećoj mjeri dolazi do izražaja u njegovoj raspravi o moralnoj motivaciji, ali i obrani utemeljenja etike u društvenom ugovoru:

»Istina je da je ovakvo zasnivanje morala logički gledajući *kondicionalno* te da su u tom smislu svi moralni imperativi samo hipotetički, međutim, naša želja da živimo s drugim ljudima i da ne budemo ekskomunicirani toliko je općenita, toliko jaka i toliko temeljna da razlika u logičkom statusu osnovnih moralnih principa ne dovodi ni do kakve razlike u njihovom sadržaju i njihovoj snazi. Toliko općeniti hipotetički imperativi za nas vrijede jednako kao i da su kategorički.« (str. 276)

Pažljivijem čitatelju teško da može promaknuti kako poglavlje »Vrijednosti« u mnogim aspektima reflektira izlaganje koje nalazimo u poglavlju »Um«. No to i ne bi trebalo biti previše iznenađujuće uzmemo li u obzir da postoji velika sličnost između metaetičkih rasprava i onih koji se vode na području filozofije uma. Kao što je središnje metaetičko pitanje ono o relaciji vrijednosti i prirodnih činjenica, tako je i u filozofiji uma središnje pitanje ono o relaciji mentalnih i fizičkih stanja. Berčić favorizira naturalistički odnosno fizikalistički pristup i upravo u sklopu njega

nastoji objasniti kako vrijednosti tako i mentalna stanja. U tom kontekstu autor razvija vrlo sličnu argumentaciju: jaz između činjenica i vrijednosti ostaje otvoren baš kao što ostaje otvoren i eksplanatorni jaz između fizičkog i mentalnog. Međutim, dok fizikalizam ne mora nužno biti u tenziji s postojanjem eksplanatornog jaza, to se ipak ne može reći za odnos naturalizma i procjepa između činjenica i vrijednosti. Shvatimo li naturalizam kao stajalište prema kojemu su vrijednosti svodive na prirodne činjenice, ostaje nejasno u kojem je segmentu Berčićeva pozicija naturalistička. Berčić svoj stav obrazlaže na sljedeći način: »To što veza između činjeničnih premisa i vrijednosne konkluzije nije *logička i konkluzivna*, to ni u kojem slučaju ne pokazuje da nema nikakve veze« (str. 474). Poteškoća s navedenom tvrdnjom jest u tome što nitko ni ne dovodi u pitanje pretpostavku da *nekakva* veza između deskriptivne i normativne sfere mora postojati i stoga je teško razumjeti zašto Berčić smatra da ta činjenica favorizira naturalizam.

Fizikalistički pogled na svijet Berčića usmjeruje i prema obrani ateizma. Ateist se, kako je to prikazano u poglavlju »Bog«, već u samom početku nalazi u povoljnijem položaju budući da je teist onaj koji svoje »dodatno vjerovanje« mora dokazivati. Autor stoga preispituje različite strategije koje bi teist u navedenu svrhu mogao upotrijebiti te ih na koncu jednu za drugom odbacuje kao neuvjerljive. Najpoznatiji pokušaji dokazivanja teizma zasigurno su sadržani u poznatim dokazima za Božju egzistenciju i zato autor znatan dio rasprave posvećuje njihovu pobijanju. Pored ontološkog, teleološkog i kozmološkog argumenta, Berčić također ukazuje na slabosti Pascalova dokaza prema kojemu nam je vjerovanje u Boga isplativo.

Kao što amoralist dovodi u pitanje mogućnost opravdanja morala, tako i skeptik dovodi u pitanje mogućnost posjedovanja znanja. Pored toga što nas navodi da pružimo opravdanje za svoja vjerovanja, skeptički nas izazov neminovno vodi i do uvođenja distinkcije između stvarnosti kakva zaista jest i stvarnosti kakva nam se pojavljuje. Navedenu distinkciju autor posebno razrađuje u poglavlju »Stvarnost«, gdje preispituje realistički i antirealistički odgovor na pitanje o postojanju vanjskog svijeta. No obračun sa skeptikom nalazimo u poglavlju »Znanje«, gdje se Berčić – nakon detaljnog razmatranja skeptičke pozicije i kritičkog prikaza različitih teorija epistemičkog opravdanja – zauzima za pragmatističko rješenje. Pragmatist naša vjerovanja smatra opravdanim jednostavno zato jer su uspješna odnosno zato jer nam omogućuju »uspješnost u interakciji s okolinom« (str. 98). Priklanjanje

jući se ovoj strategiji, pragmatist teret dokazivanja prebacuje na skeptika: naša vjerovanja nećemo odbaciti sve dok za to ne postoje dobri razlozi, a skeptik je onaj koji takve razloge sada mora pružiti. Ovdje bi se međutim moglo prigovoriti da se pragmatističkom strategijom skeptički izazov samo zaobilazi i da izvorni problem još uvijek ostaje neriješen. Budući da skeptička argumentacija ima isključivo teoretsku osnovu, onda uvjerljiv odgovor na tu argumentaciju možda i ne bi trebao sadržavati pozivanje na praktične razloge.

Poglavlje o filozofiji matematike u znatnoj mjeri odudara od ostatka knjige jer po svojoj tematici izlazi izvan okvira uobičajenih tema koje se pojavljuju u standardnim uvodima u filozofiju. Možda bi bilo bolje da je autor, umjesto toga, uvrstio poglavlje o filozofiji znanosti te time progovorio o nekim općinitim pitanjima koja se vežu uz tu disciplinu. Isto tako, budući da gledišta o kojima se u ovom poglavlju raspravlja predstavljaju klasična ontološka gledišta i stoga nisu karakteristična samo za filozofiju matematike, autor je možda mogao pronaći način da o njima više govori u poglavlju o metafizici.

Domaće se čitateljstvo već imalo prilike upoznati s uvodima u analitičku filozofiju, ali se nije imalo prilike upoznati s uvodima u analitičku filozofiju domaćih autora. *Filozofija* Borana Berčića, za razliku od drugih uvoda, pruža detaljan i iscrpan prikaz gotovo svih relevantnih područja filozofije. Zbog pristupačnog i nepretencioznog stila kojim je pisana, ova se knjiga otvara širokom krugu čitatelja, a upravo zbog toga – imajući u vidu dugotrajan utjecaj kontinentalnog pristupa u našoj regiji – svakako može utjecati i na populariziranje jednog drukčijeg i, usudio bih se reći, zdravijeg shvaćanja filozofskog istraživanja.

Matej Sušnik

Nikola Skledar

Sociologija kulture

Plejada, Visoka škola za poslovanje i upravljanje »Baltazar Adam Krčelić«, Zagreb–Zaprešić 2012.

Knjiga *Sociologija kulture (Pojmovi. Teme. Problemi.)*,¹ iznimno je složene strukture, kako s obzirom na brojnost i raznovrsnost pojedinih tematskih cjelina, dinamičnost i me-